

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

Дипломна робота

магістра
(освітній ступінь)

на тему «Формування естетичного світосприймання майбутніх вихователів
дітей дошкільного віку у процесі вивчення природи рідного краю»

Виконав: студент 2 курсу, групи ДО-2м(з)
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»

Криж Я.Є.

Керівник: Пинзеник О.М.

Рецензент: Пермінова Л.А.

Мукачево – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ	12
1.1. Активна позиція особистості як предмет досліджень у філософії, соціології та психології	12
1.2. Науково-педагогічні дослідження формування екологічної позиції	20
Розділ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ	33
2.1. Практика формування активної екологічної позиції студентів вищих навчальних закладів	33
2.2. Методика формування активної екологічної позиції студентів	44
2.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту	55
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Нині суспільство відчуває потребу в фахівцях мобільних, креативних, здатних конкурувати на ринку праці. Водночас відчувається дефіцит гуманістичної складової особистості людини. Важливо, щоб зі школи, коледжу чи університету до сфер культури, економіки, політики, науки, мистецтва, органів державного управління прийшло покоління орієнтоване, насамперед, на гуманізм, духовні цінності, пріоритетність культури.

Загальновідомо, що освітні заклади усіх форм і рівнів навчання мають тут пріоритетне значення. Та саме студенти педагогічного університету у майбутньому стануть провідниками у вихованні людини майбутнього. Зазначене стосується і взаємовідносин у системі «людина-природа». Євроінтеграційні процеси нашого суспільного сьогодення передбачають нові імперативи устрою життя, перехід до вимог сталого розвитку. У цьому аспекті підготовка майбутніх педагогів потребує нових підходів, оптимізації й удосконалення освітнього процесу підготовки фахівців.

Притаманна сучасній освіті особистісна орієнтація педагогічного процесу слугує меті створення сприятливих умов для самовизначення і самореалізації особистості, зокрема, у сфері взаємодії з природою.

Вияв і ствердження особистісної позиції вчені-психологи пов'язують із самовизначенням особистості (В.І.Войтко, А.В.Петровський, М.Г.Ярошевський).

Екологічна позиція, як особистісна характеристика, визначає характер взаємодії людини і природи. Оскільки особистість – активний суб'єкт діяльності, спілкування, свідомості і самосвідомості, що означає її здатність вільно здійснювати вибір, зумовлений внутрішньою необхідністю, оцінювати наслідки прийнятих рішень та відповідати за них перед собою і суспільством, логічно постає питання про формування активної екологічної позиції, як складової екологічної культури.

Позиція особистості – відносно стійка, динамічна характеристика ціннісного ставлення людини до навколишнього, що формується і

вдосконалюється протягом всього життя людини. Саме юнацький вік, вік освоєння професії – один із найважливіших періодів у цьому процесі, оскільки за даними психолого-педагогічної науки, характеризується високою готовністю психологічних структур особистості до вироблення установок, поглядів, ставлень до оточуючого світу та інших новоутворень особистісної сфери (К.О.Абульханова-Славська, І.Д.Бех, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, В.І.Войтко, Г.С.Костюк, А.В.Петровський, С.Л.Рубінштейн).

Інтенсивне становлення образу «Я» спонукає майбутнього фахівця до розвитку спостережливості [93], відкриття свого внутрішнього світу, – аналізу, оцінки і самооцінки. Прагнення до самовизначення виступає у якості основної потреби особи, підкріпленої широкою мотивацією. Рівень адекватності оцінки визначає самостійність, незалежність, ініціативність у взаємодії з оточуючим світом (К.К.Платонов, В.Е.Чудновский, Д.І.Фельдштейн).

Виходячи з напрацювань вчених (Л.І.Божович, І.Кон, В.М.Мясищев, Б.Паригін), формування екологічної позиції, насамперед, починається із сім'ї, продовжується у загальноосвітніх закладах дошкільної освіти, у школі, при наявності позаурочної (факультативи), позакласної (шкільні гуртки) та позашкільної (мережа закладів дошкільної діяльності) виховної роботи з учнями, продовжується в університеті та триває протягом всього життя.

Розвивальне середовище закладу вищої освіти має забезпечувати сприятливі умови для задоволення потреби у самовизначенні, прояві активності у взаємодії з природою, виробленні екологічної позиції студентів.

Теоретичні основи розв'язання проблеми формування позиції особистості закладено в працях відомих психологів та педагогів. Психологічний доробок з цієї проблеми включає розкриття сутності та значення позиції особистості, визначення її складових компонентів, характеристику мотиваційно-потребнісної сфери феномену, визначення вікових особливостей формування позиції особистості (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, В.І.Войтко, О.Л.Кононко, В.М.Мясищев, С.Л.Рубінштейн,

А.В.Петровський, Д.І.Фельдштейн). У працях психологів і педагогів обґрунтовані умови організації виховного процесу в закладах вищої освіти, розкрита важлива роль самовиховання у цьому процесі (Т.С.Воропаєва, О.В.Киричук, С.В.Кучанська, А.Л.Паукін, Н.Д.Пономарчук).

Таким чином, створено необхідне теоретичне підґрунтя для проведення подальших досліджень процесу формування позиції особистості майбутніх педагогів.

У психології та педагогіці здійснено низку дисертаційних досліджень, тісно пов'язаних з проблемою формування позиції особистості: виявлення творчої активності (В.В.Костюк, Л.В.Шелестова), розвитку відповідальності (Н.Ж.Дагбаєва, П.П.Дворов, Л.П.Татомир), формування ціннісних орієнтацій (В.П.Анненков), становлення самосвідомості (Л.Й.Дерев'яна, А.В.Кульчицька), самовизначення особистості (П.Р.Чамата, І.Л.Федоришина, Л.Д.Тодорів) тощо.

Психолого-педагогічні дослідження з екологічного виховання здебільшого присвячено формуванню екологічної культури школярів. Методологічні та теоретичні засади цього процесу обґрунтовано І.Д.Зверєвим, І.Д. Захлебним, І.Т.Суравегіною та ін.

Досліджено особливості педагогічного процесу розвитку певних компонентів екологічної культури у вихованців різних вікових груп: дошкільників - Л.В.Іщенко, Г.С.Марочко В.В.Маршицька, З.П.Плохій, молодшого шкільного віку – Г.П.Волошина, Л.М.Різник, Л.В.Шаповал, підлітків – О.В.Король, О.В.Лабенко, Р.А.Науменко, О.Л.Пруцакова, старшокласників – О.О.Колонькова, С.Г.Лебідь, Н.В.Левчук, О.В.Плахотнік.

Не зважаючи на чималий науковий доробок з проблеми розвитку екологічної культури, що певною мірою стосується і процесу формування активної екологічної позиції особистості, вироблення цього утвору не було предметом спеціального дослідження.

Це й зумовило вибір теми дослідження «Формування усвідомленої екологічної позиції студентів педагогічних навчальних закладів».

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці сутності, структури активної екологічної позиції студентів, педагогічних умов, що забезпечують ефективність її формування.

У відповідності з метою і гіпотезою визначені **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан проблеми в теорії та педагогічній практиці.
2. Уточнити сутність поняття «активна екологічна позиція» та з'ясувати структуру цього особистісного утворення.
3. Визначити критерії та показники сформованості активної екологічної позиції студентів.
4. Обґрунтувати педагогічні умови, форми і методи формування активної екологічної позиції студентів педагогічних навчальних закладів.
5. Експериментально перевірити ефективність обґрунтованих педагогічних умов, форм та методів формування активної екологічної позиції у студентів.

Об'єкт дослідження – екологічне виховання особистості.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування активної екологічної позиції студентів.

Гіпотеза дослідження: ефективність цілеспрямованого процесу формування активної екологічної позиції студентів педагогічних навчальних закладів визначається сукупністю таких педагогічних умов: дотримання послідовних етапів (усвідомлення; оцінки та контролю; вибору і визначення особистісної екологічної позиції); застосування спеціальних проблемних ситуацій; залучення студентів до колективних виховних справ.

Методологічною основою дослідження складають філософські положення про: цілісність природи, єдність природи і суспільства, гармонізацію та гуманізацію ставлення суспільства до природи; дані психології про закономірності особистісного розвитку. Дослідження ґрунтується на положеннях психолого-педагогічної теорії особистісно орієнтованого виховання.

Теоретичну основу дослідження становлять положення: психології, про сутність і структуру активної позиції особистості (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, В.І.Войтко, В.М.Мясищєв, Б.Д.Паригін, С.Л.Рубінштейн), про оцінно-орієнтаційну діяльність (Л.І.Анциферова, В.С.Волков, О.М.Коберник); педагогічної психології – про сутність, значення та вікові особливості активної позиції особистості (К.О.Абульханова-Славська, Л.С.Виготський, О.В.Киричук, І.А.Кулагіна Л.М.Фрідман); положення теорії екологічної освіти (А.Н.Захлебний, І.Д.Зверєв, І.Т.Суравегіна); типологія ставлень до природи в системі екологічної освіти (С.Д.Дерябо, В.І.Ясвін), а також основні педагогічні закономірності та принципи виховного процесу (Ю.К.Бабанський, І.Д.Бєх, Г.С.Костюк, А.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, І.П.Підласий, В.Ф.Паламарчук).

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження**. Методи теоретичного аналізу та узагальнення філософської, психологічної та педагогічної літератури, що стосуються проблеми дослідження, дали можливість з'ясувати сучасні підходи до забезпечення формування активної екологічної позиції особистості.

За допомогою методів спостереження, анкетування, опитування, бесід, спеціальних методик виявлено: стан сформованості активної екологічної позиції студентів; традиційну практику виховання активної екологічної позиції особистості; причини недостатньої результативності формування активної екологічної позиції. Сформованість досліджуваної характеристики визначалась за допомогою методик визначення рівнів сформованості активної екологічної позиції за спрямованістю, адекватністю, активністю, в основу яких було покладено і адаптовано відповідно методики: Т.В.Іванової «Екологічні цінності у суспільній свідомості», А.А.Сбруєвої, Н.П.Кононенко з визначення соціальної позиції особистості та методики дослідження стратегії поведінки стосовно природи, застосовувані О.О.Колоньковою та О.Л.Пруцаковою.

Теоретичне обґрунтування педагогічних умов підвищення ефективності процесу формування активної екологічної позиції студентів базувалося на використанні порівняльного методу, моделювання та системного підходу.

Дослідження проводилося **поетапно**.

На першому етапі (жовтень-грудень 2018 р.) здійснювалося теоретичне та практичне дослідження проблеми формування активної екологічної позиції особистості, визначено критерії сформованості активної екологічної позиції особистості, виділено три можливі групи студентів (з антропоцентричним, ситуативно-активним природовідповідним і активним природовідповідним рівнем сформованості активної екологічної позиції); виявлено педагогічні протиріччя між потенційними можливостями студентів у формуванні активної екологічної позиції та сучасною практикою виховної роботи.

Було обґрунтовано педагогічні умови формування активної екологічної позиції студентів, розроблено відповідні засоби їх реалізації у навчально-виховному процесі.

На другому етапі дослідження (січень-травень 2019 р.) експериментально перевірено ефективність обґрунтованих педагогічних умов: дотримання поетапного формування зазначеної характеристики (усвідомлення; оцінки та контролю; визначення, вибору особистісної екологічної позиції); застосування спеціальних проблемних ситуацій та залучення студентів до колективних виховних справ.

Цей етап реалізувався в природних умовах навчально-виховного процесу педагогічного факультету Мукачівського державного університету. Експериментом було охоплено близько 100 студентів, 20 викладачів.

На третьому етапі (вересень-листопад 2019 р.) аналізувалися та узагальнювалися результати експериментальної роботи та дослідження. Сформульовано висновки, здійснено літературне оформлення тексту дипломної роботи.

Практичне значення дослідження визначають: конкретні форми і методи поетапного виховання активної екологічної позиції; методика визначення рівнів сформованості активної екологічної позиції студентів; типологія студентів за виділеними критеріями та індивідуальними особливостями сформованості компонентів активної екологічної позиції.

Матеріали дипломної роботи можуть бути використані вчителями середніх загальноосвітніх шкіл, працівниками позашкільних навчальних закладів, у навчальному процесі педагогічних коледжів та вищих навчальних закладів, у післядипломній педагогічній освіті та перепідготовці педагогічних кадрів.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалася у процесі експериментальної роботи. Основні положення і висновки дипломної роботи обговорювалися на III Всеукраїнській науково-практичній конференції 16-17 травня 2019 р., м. Мукачево (Криж Я. Етапи формування активної екологічної позиції майбутніх педагогів./ Я. Криж// Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів : збірник тез доповідей / Ред.кол. : Т.Д.Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. – С. 174-176).

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (95 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи – 87 сторінок, основний зміст викладено на 69 сторінках.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу й узагальнення даних філософської, культурологічної, соціологічної та психолого-педагогічної літератури з'ясовано сутність активної позиції особистості та на цій основі дано визначення активної екологічної позиції.

Позиція особистості – це свідомо вироблений, динамічно стійкий особистісний утвір, що характеризується системою ставлень людини до оточуючого світу та до самої себе в ньому; виявляється у її поведінці та діяльності.

Активна екологічна позиція особистості є складовою екологічної культури людини і виявляється у ставленні людини до природи: внутрішньо - системою установок, мотивів, потреб, цілей і цінностей, зовнішньо – діяльністю та поведінкою суб'єкта у взаємодії з довкіллям. Це – відносно стійка, динамічна характеристика особистості.

Структуру активної екологічної позиції складають когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти.

2. Науково обґрунтовано критерії і показники сформованості активної екологічної позиції студентів. Критеріями сформованості вважаємо: екологічну спрямованість, адекватність (відображає співвідношення реального і декларованого у взаємодії з природою), активність (самостійність, ініціативність, добровільність участі у природоохоронній діяльності). Відповідно дібрано і адаптовано методики визначення рівнів сформованості активної екологічної позиції: «Екологічні цінності у свідомості суспільства» Т.В.Іванової, «Визначення соціальної позиції школяра» А.А.Сбруєвої та Н.П.Кононенко та «Дослідження стратегії поведінки учнів стосовно природи», розроблену лабораторією екологічного виховання Інституту проблем виховання АПН України.

3. Науково обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічні умови, форми і методи формування активної екологічної позиції майбутніх педагогів: застосування проблемних ситуацій екологічного змісту та

залучення студентів до колективних виховних справ. Проблемні ситуації, найдоцільніші для застосування на послідовних етапах оцінно-орієнтаційної екологічної діяльності, визначено на основі трьохмірної класифікації проблемних ситуацій, розробленої А.М.Матюшкіним.

Виділено: два типи проблемних ситуацій – навчально-пізнавальні завдання та соціально-моральні задачі; три класи наведених типів проблемних ситуацій, відповідно початкового, середнього і високого рівня регуляції дії. Завдання, характерні для цієї класифікації, застосовуються на кожному з трьох етапів формування активної екологічної позиції студентів. Обґрунтована система завдань забезпечує формування вмінь та навичок критичного екологічного мислення майбутніх педагогів.

Визначено, що дієвою умовою формування активної екологічної позиції студентів виступають колективні творчі справи, у яких вони на добровільних засадах залучаються до основних видів природоохоронної діяльності з урахуванням індивідуального екологічного досвіду та можливостей.

4. Оцінка ефективності впровадження обґрунтованого педагогічного процесу формування активної екологічної позиції студентів проводилась за допомогою спостереження, бесід з викладачами та аналізу письмових відгуків, анкетування педагогів і студентів, спеціальних методик визначення рівнів сформованості активної екологічної позиції за критеріями спрямованості, адекватності та активності, порівняння емпіричних даних констатуючого та формуючого етапів експерименту та отриманих даних у експериментальній та контрольній групах.

Результати проведеної дослідно-експериментальної роботи дозволяють визначити перспективи подальших досліджень: обґрунтування психологічних механізмів формування активної екологічної позиції особистості, розробка комплексу критеріїв, показників, методів дослідження означеної характеристики, вивчення особливостей формування активної екологічної позиції студентів та вихователів дітей дошкільного віку,

опрацювання методики формування активної екологічної позиції особистості, вивчення особливостей формування зазначеної характеристики у навчальних закладах різних типів.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>